

ĽUDSKÉ PRÁVO NA ŽIVOTNÉ PROSTREDIE A MECHANIZMY JEHO OCHRANY V MEDZINÁRODNOM PRÁVE

JURAJ JANKUV

Ľudské právo na životné prostredie je novým ľudským právom, ktoré preniklo do medzinárodného práva na počiatku sedemdesiatych rokov dvadsiateho storočia prostredníctvom osobitného odvetvia medzinárodného práva verejného – medzinárodného práva životného prostredia. Po zakotvení tohto práva v rámci medzinárodného práva životného prostredia postupne došlo i k logickému prepájaniu tejto problematiky i s iným vecne blízkym odvetvím – medzinárodným právom ľudských práv. Medzinárodné mechanizmy ochrany práva na životné prostredie sú teda súčasťou dvoch odvetví medzinárodného verejného práva – medzinárodného práva životného prostredia a medzinárodného práva ľudských práv.

Právo na životné prostredie teoretici medzinárodného práva zaraďujú do tretej generácie ľudských práv, ktorá sa doposiaľ vyznačuje nízkym stupňom ochrany a vynútiteľnosti. Existujúca medzinárodnoprávna úprava týkajúca sa práva na životné prostredie nám umožňuje identifikovať medzinárodné dokumenty zakotvujúce hmotné právo na životné prostredie i jeho procesné verzie, tzv. procesné environmentálne práva. V rámci tohto príspevku za procesné environmentálne práva považujeme právo na prístup k informáciám o životnom prostredí, právo na účasť v rozhodovacom procese v oblasti životného prostredia, ako aj právo na správne a súdne prostriedky nápravy v prípade porušenia týchto práv, ktoré sú chápané aj ako procesné varianty hmotného práva na životné prostredie.

Podľa vedeckej i odbornej spisby, a tiež judikatúry medzinárodných súdnych a kvázi súdnych orgánov v oblasti ochrany ľudských práv je možná i nepriama ochrana, ako hmotného práva na životné prostredie, tak i procesných environmentálnych práv, prostredníctvom iných kodifikovaných a uznaných ľudských práv, najmä prvej generácie (občianske a politické práva). Medzinárodné súdne a kvázi súdne orgány v oblasti ochrany ľudských práv reagujú na proces formovania hmotného práva na životné prostredie i procesných environmentálnych práv v rámci svojej judikatúry formou rozšíreného výkladu niektorých iných hmotných a procesných práv. Účelom tohto príspevku je rámcové zmapovanie existujúceho stavu v oblasti medzinárodnoprávneho zakotvenia práva na životné prostredie a identifikácia medzinárodných mechanizmov ochrany tohto ľudského práva v kontexte naznačených prístupov a načrtnutie pravdepodobného vývoja v tejto oblasti. V rámci príspevku sa budeme zaoberať hlavne meri-

tórnou pozitívno-právnu problematikou a nebudeme skúmať niektoré diskutabilné, avšak vedou už prevažne vyriešené otázky obsahu a rozsahu hmotného práva na životné prostredie a procesných environmentálnych práv.¹

1. HMOTNÉ PRÁVO NA ŽIVOTNÉ PROSTREDIE V MEDZINÁRODNOPRÁVNÝCH DOKUMENTOCH A MEDZINÁRODNÉ MECHANIZMY JEHO OCHRANY

Vedecká i laická diskusia na tému stabilizácie nového ľudského práva na životné prostredie chápaného ako hmotné (materiálne) právo (ďalej právo na životné prostredie alebo hmotné právo na životné prostredie) zosilnela v polovici šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia. Výsledkom tejto diskusie bolo zakotvenie tohto práva, podľa niektorých názorov chápaného ako základného ľudského práva, do medzinárodného dokumentu zásadnej povahy pre ochranu životného prostredia – *Deklarácie Štokholmskej konferencie OSN o ľudskom životnom prostredí*.² Táto deklarácia bola prijatá na Štokholmskej konferencii OSN o ľudskom životnom prostredí v roku 1972, prvej významnej medzinárodnej konferencii, ktorá „naštartovala“ dynamický vývoj medzinárodného práva životného prostredia.

V Zásade 1 uvedenej deklarácie je zakotvené, že „Človek má základné právo na slobodu, rovnosť a adekvátne podmienky života v životnom prostredí v takej kvalite, ktorá umožňuje zdravý a dôstojný život, a nesie vážnu zodpovednosť chrániť a zlepšovať životné prostredie pre budúce generácie.“ Z tejto citácie je zrejmé, že právo na životné prostredie tu nie je zakotvené priamo, avšak svojím obsahom nesporne konštituuje jeho uznanie nepriame.

Toto právo je možné identifikovať i v rôznych ďalších neskorších, ale i skôr prijatých medzinárodnoprávných dokumentoch a dohovoroch prijatých v rámci Organizácie spojených národov, konferencií organizovaných OSN, v rámci k nej pridružených medzinárodných organizácií a tiež v rámci dohovorov a dokumentov medzinárodných regionálnych organizácií. *Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN č. 45/94 (1990) o nutnosti zaisťiť zdravé životné prostredie pre blaho jednotlivca*³ uznáva, že „...všetci jednotlivci majú nárok žiť v životnom prostredí primeranom ich zdraviu a blahu...“ a vyzýva štáty, aby v tomto ohľade zvýšili snahu v smere zabezpečenia lepšieho a zdravšieho životného prostredia. *Deklarácie konferencie OSN o životnom prostredí a rozvoji (1992)*,⁴ ktorá sa konala v brazílskom Rio de Janeiro v rámci Zásady 1 uvádza, že ľudské bytosti

¹ Uvedené otázky boli nami v minulosti riešené v diele JANKUV, J.: Aktuálny vývoj ochrany práva na životné prostredie v medzinárodnom práve, In: Právnik, Praha, Roč. 138, č. 8, 1999, s. 725–738. K uvedenej problematike bližšie pozri aj dielo ZÁSTĚROVÁ, J.: Jednotlivci: právo na životní prostředí (kapitola v učebnici), In.: ŠTURMA, P. a kol.: Mezinárodní právo životního prostředí, I. část (obecná), Vyd. IFEC, Beroun, 2004, s. 35–57. Aktuálny príspevok predstavuje výstup z grantového projektu „Vplyv medzinárodného a európskeho práva na právny poriadok Slovenskej republiky“ schváleného Komisiou VEGA pre ekonomické a právne vedy MŠ SR pod č. 1/2558/05.

² Porovnaj dielo citované v poznámke 1 ako druhé, str. 36. Pozri Declaration of the UN Conference on the Human Environment, Stockholm, 5–16 June 1972, UN Doc. A/Conf. 48/14/Rev. 1 (1972).

³ UN GA Resolution „Need to ensure a healthy environment for the well being of individuals“ UN Doc. A/Res/45/94 (1990).

⁴ Declaration of the UN Conference on Environment and Development, UN Doc. A/Res/47/192 (1992).

majú nárok na zdravý a produktívny život v harmónii s prírodou, čo v porovnaní napr. s citovaným ustanovením Štokholmskej deklarácie (1972) predstavuje určitý formulačný posun, ktorý právo na životné prostredie v hmotnoprávnej rovine takmer neumožňuje identifikovať. Naopak v zásade 10 však deklarácia akcentuje procesný rozmer práva na životné prostredie tým, že zakotvuje záväzok štátov zabezpečiť na národnej úrovni každému jednotlivcovi právo na informácie o životnom prostredí, právo zúčastniť sa na rozhodovaní o otázkach životného prostredia, a právo na prístup k súdnym a správny konaniam vo veciach životného prostredia, t.j. ľudské environmentálne procesné práva (bližšie v časti 2 tohto príspevku). Nezáväzný dokument nazvaný „*Súhrn navrhovaných právnych princípov ochrany životného prostredia a udržateľného rozvoja*“ (1996)⁵ Svetovej komisie pre životné prostredie a rozvoj, nezávislého pomocného orgánu zriadeného Valným zhromaždením OSN v roku 1983, v článku 1 zakotvuje základné právo všetkých ľudských bytostí na životné prostredie primerané ich zdraviu a blahobytu. Všetky menované dokumenty majú právne nezáväznú povahu.

Právo na životné prostredie je možné identifikovať i v rámci širšieho výkladu ustanovení niektorých záväzných medzinárodných dohovorov univerzálneho a regionálneho charakteru. V článku 12 *Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach* (1966)⁶ je zakotvené právo človeka na najvyšší dosiahnuteľný štandard fyzického a duševného zdravia s tým, že pre plnú realizáciu tohto práva by štáty mali o. i. prijať opatrenia na zlepšenie hygieny v priemysle a životnom prostredí. *Dohovor o domorodých a kmeňových národoch v nezávislých krajinách* (1989) č. 169⁷ uzavretý v rámci Medzinárodnej organizácie práce v článku 4 podčiarkuje potrebu prijať osobitné opatrenia o. i. na ochranu životného prostredia domorodých a kmeňových národov. V článku 7 zakotvuje právo dotknutých národov na zlepšenie podmienok života, práce a úrovne zdravia. Tieto články akcentujú kolektívny charakter práv domorodých národov či autochtónneho (domorodého) obyvateľstva na životné prostredie. V článku 24 *Dohovoru o právach dieťaťa* (1989)⁸ je zakotvené právo dieťaťa na najvyššiu dosiahnuteľnú úroveň zdravotného stavu s tým, že pre plnú realizáciu tohto práva by štáty mali o. i. brať ohľad na nebezpečenstvá a riziká znečistenia životného prostredia.

Z regionálnych európskych dokumentov „soft law“ je potrebné spomenúť politicky záväznú *Európsku chartu životného prostredia a zdravia* (1989),⁹ prijatú na úrovni

⁵ World Commission on Environment and Development, Experts Group on Environmental Law. „Summary of proposed legal principles for environmental protection and sustainable development“. In: Principles of Environmental conservation and sustainable development: summary and survey: a study in the field of international law and related reports: revised April 1996, by Steven C. Rockefeller. San Jose, Costa Rica. Earth Charter Project, Earth Council, 1996, p. 128. Anglický text dostupný na webstránke <http://iisd.1.iisd.ca/sd/principle.asp?pid=59&display=1>.

⁶ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966). V slovenskej zbierke zákonov vyšiel tento dohovor ako Vyhláška MZV č. 120/1976 Zb.

⁷ ILO Convention (No. 169) Concerning Indigenous and Tribal Peoples (1989). Komentár a text dohovoru pozri v diele THORNBERRY, P.: International Law and the Rights of Minorities, Clarendon Press, Oxford, 1994, str. 334–382, 421–430. Text dohovoru v anglickom jazyku je dostupný i na webovej stránke www.unhchr.ch/html/menu3/b/62.htm.

⁸ Convention on the Rights of a Child (1989). Text dohovoru v anglickom jazyku je dostupný na webovej stránke www.unhchr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm. V slovenskej zbierke zákonov vyšiel tento dohovor ako Vyhláška MZV č. 104/1991 Zb.

⁹ European Charter on Environment and Health (1989). Text charty je dostupný na webstránke www.euro.who.int/AboutWho/Policy/20010827_3.

ministrov zdravotníctva a životného prostredia európskych členských krajín Svetovej zdravotníckej organizácie, ktorá v bode 1 formuluje nárok jednotlivcov na priaznivé životné prostredie podporujúce najvyššiu dosiahnuteľnú úroveň zdravia a blahobytu. Podobné ustanovenia sú obsiahnuté i v návrhu *Charty environmentálnych práv a záväzkov (1990)* Hospodárskej komisie OSN pre Európu – pomocného orgánu Hospodárskej a sociálnej rady OSN.¹⁰

Najaktuálnejšou európskou regionálnou záväznou formou zakotvenia práva na životné prostredie v medzinárodnom práve je jeho zakotvenie v *Dohovore o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovaní a prístupe k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia (1998, ďalej Aarhuský dohovor alebo Dohovor)*, ktorý bol prijatý v rámci Hospodárskej komisie OSN pre Európu.¹¹ K jeho prijatiu došlo 25. júna 1998 v dánskom meste Aarhus na Štvrtej ministerskej konferencii v rámci procesu „Životné prostredie pre Európu“. Zmluvnými stranami dohovoru sú i niektoré krajiny bývalého Sovietskeho zväzu z priestoru Strednej Ázie. Aarhuský dohovor je novým typom dohovoru z oblasti medzinárodného práva životného prostredia, ktorý prepája medzinárodné právo životného prostredia a medzinárodné právo ľudských práv. Z hľadiska zakotvenia práva na životné prostredie je zrejme najdôležitejším ustanovením článok 1 Dohovoru nazvaný „Ciel“, ktorý zakotvuje, že „S cieľom prispieť k ochrane práva každého člena súčasnej generácie i budúcich generácií na život v prostredí primeranom pre jeho zdravie a pohodu každá zmluvná strana zaručí právo na prístup k environmentálnym informáciám, podiel verejnosti na rozhodovaní o otázkach životného prostredia a prístup k právnej ochrane v záležitostiach životného prostredia v súlade s ustanoveniami tohto dohovoru.“ Osobitosťou tohto ustanovenia je potvrdenie existencie hmotného práva každého jednotlivca na životné prostredie. Zmluvné strany však toto právo ďalej nerozvíjajú v hmotnoprávnej podobe. Za najúčinnejší prostriedok jeho zabezpečenia totiž považujú procesné environmentálne práva, ktoré sa zaväzujú zabezpečiť prostredníctvom vnútroštátnych právnych úprav a praxe. Tento prístup oslabuje možnosť vynútenia ochrany hmotného práva na životné prostredie v rámci kontrolného mechanizmu Dohovoru, kde je možné dovolávať sa iba procesných environmentálnych práv.¹²

Prijatie Aarhuského dohovoru malo i má nemalý inšpiračný význam. Podnietilo totiž k normotvornej aktivite orgány Rady Európy. Parlamentné zhromaždenie Rady Európy prijalo *Odporúčanie č. 1431 (1999) o budúcej aktivite Rady Európy v oblasti ochrany životného prostredia* a najmä *Odporúčanie č. 1614 (2003) „Životné prostre-*

¹⁰ Draft UNECE Charter on Environmental Rights and Obligations (1990) adopted October 29–31, 1990. Bližšie pozri SHELTON, D.: Human Rights, Environmental Rights and the Right to Environment, 28 Stanford Journal of International Law (1991), str. 103 a BOSSELMAN, K.: Human Rights and the Environment: Redefining Fundamental Principles?, <http://www.arbld.unimelb.edu.au/envjust/papers/allpapers/bosselman/home.htm>, str. 5.

¹¹ Convention on Access to Information, Public Participation on Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (1998) v anglickom jazyku dostupný na webstránke www.unece.org/env/environment-conventions.html. Dohovor vyšiel v slovenskej zbierke zákonov ako Oznámenie MZV č. 43/2006 Z.z. Text i komentáre k dohovoru v českom jazyku sú dostupné na internetovej stránke www.unece.org/ev/pp.

¹² Bližšie pozri WALEK, C.: The Aarhus Convention and Its Practical Impact on NGOs: CEE and NIS Examples, In: International Journal of Non-for-Profit Law, Vol. 3, Issue 1, www.icnl.org/journal/vol3iss1. Dohovor bude tiež bližšie komentovaný v časti 2 tohto príspevku.

die a ľudské práva“, v ktorom o. i. odporúča prepojenie otázky ochrany životného prostredia s Európskym dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950). Pre dosiahnutie tohto cieľa Parlamentné zhromaždenie odporučilo Výboru ministrov pripraviť návrh nového dodatkového protokolu k Európskemu dohovoru týkajúceho sa uznania individuálnych environmentálnych procesných práv v duchu Aarhuského dohovoru. Pokiaľ sa týka hmotného práva na životné prostredie, Parlamentné zhromaždenie RE o. i. iba odporučilo členským štátom Rady Európy, aby uznali právo na zdravé, životaschopné a primerané životné prostredie, ktoré zahŕňa objektívny záväzok pre štáty chrániť životné prostredie národnými zákonmi najmä na ústavnej úrovni, zaručiť primeranú ochranu života, zdravia, rodinného a súkromného života, fyzickej integrity a súkromného majetku osôb v súlade s Európskym dohovorom o ochrane ľudských práv (1950), berúc do úvahy potrebu ochrany životného prostredia, zabezpečiť procedurálne práva tak ako sú zakotvené v Aarhuskom dohovore a harmonizovať legislatívu v oblasti ochrany a bezpečnosti životného prostredia. Obdobné legislatívne aktivity sú badateľné i na úrovni Európskej únie, ktorá obsahom niektorých skorších smerníc zrejme do určitej miery ovplyvnila podobu Aarhuského dohovoru, pričom tento dohovor zasa spätne ovplyvňuje vývoj komunitárnej legislatívy v tejto oblasti. Z rámca tejto legislatívy je potrebné spomenúť najmä *Smernicu 2003/4/ES o verejnom prístupe k informáciám o životnom prostredí a o zrušení smernice 90/313/EHS a Smernicu 2003/35/ES o verejnej účasti vo vzťahu k vytváraniu určitých plánov a programov týkajúcich sa životného prostredia a o zmene smerníc 85/337/EHS a 96/61/ES ohľadom účasti verejnosti a prístupu k spravodlivosti*.¹³

Obe smernice Európskeho spoločenstva odkazujú na Aarhuský dohovor a výslovne zdôrazňujú, že ustanovenia komunitárneho práva musia byť v súlade, resp. by mali byť prispôbené Aarhuskému dohovoru vzhľadom na zámer Európskeho spoločenstva ratifikovať tento dohovor. Z hľadiska výslovného uznania práva na životné prostredie je významnejšia smernica 2003/35/ES, kde sa v odseku 6 preambuly uvádza, že „medzi cieľmi Aarhuského dohovoru je želanie garantovať práva verejnej účasti v rozhodovaní o záležitostiach životného prostredia tak, aby sa prispelo k ochrane práva žiť v životnom prostredí, ktoré je primerané zdraviu jednotlivca a jeho blahu.“ Výslovné uznanie existencie hmotného práva na životné prostredie je teda v tejto smernici badateľné. Európske spoločenstvo urobilo významný krok smerom k implementácii Aarhuského dohovoru tým, že tento dohovor podpísalo (25. júna 1998) a neskôr i ratifikovalo (17. februára 2005). Stalo sa tak plnoprávnou zmluvnou stranou tohto Dohovoru. Všetky členské štáty Európskej únie sú taktiež zmluvnými stranami Aar-

¹³ Texty horeuvedených dokumentov Rady Európy v anglickom jazyku je možné nájsť na internetovej stránke <http://assembly.coe.int>. Ide o dokumenty Recommendation 1431 (1999) on future action to be taken by the Council of Europe in the field of environment protection a Recommendation 1614 (2003) Environment and Human Rights. Texty uvedených smerníc ES a EÚ v anglickom i slovenskom jazyku je možné nájsť na webovej stránke www.europa.eu.int. Ide o smernice prijaté ako Directive 2003/4/EC of the European Parliament and of the Council of 28 January 2003 on public access to environmental information and repealing Council Directive 90/313/EEC, OJ 2003 L 41/26 a Directive 2003/35/EC of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 providing for public participation in respect of the drawing up of certain plans and programmes relating to the environment and amending with regard to public participation and access to justice Council Directives 85/337/EEC and 96/61/EC, OJ L 156/17.

huského dohovoru. Slovenská republika sa stala stranou Aarhuského dohovoru formou prístupu k tejto zmluve 5. decembra 2006.¹⁴

Je zaujímavé, že právo na životné prostredie našlo jednoznačnejšie vyjadrenie v regionálnom americkom *Dodatkovom protokole o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (1988) k Americkému dohovoru o ľudských právach (1969)* prijatom v rámci Organizácie amerických štátov, kde je v článku 11 obsiahnutá formulácia „...každý má právo žiť v zdravom životnom prostredí ...“ Tento protokol síce doposiaľ nenadobudol platnosť, avšak nebráni Americkej komisii pre ľudské práva, ktorá kontroluje dodržiavanie Amerického dohovoru, aby sa zaoberala porušovaním práva na životné prostredia nepriamo. Možnosť ochrany hmotne chápaného práva na životné prostredie sa preukázala napr. v jej judikatúre v prípade *Yanomaniovia proti Brazílii (1985)*, kde Komisia potvrdila oprávnenosť sťažnosti amazonských indiánov kmeňa Yanomani proti Brazílii vo veci výstavby transamazonskej diaľnice v súvislosti s porušením práva na život. *Africká charta práv človeka a národov (1981)* v článku 24 hovorí o „práve všetkých národov na všeobecne uspokojivé životné prostredie, priaznivé ich rozvoju...“ V prípade tohto Dohovoru sa však jedná skôr o právo kolektívne náležiacie všetkým národom, i keď sa nevylučuje jeho individuálna dimenzia.¹⁵

Vychádzajúc z obsahu horeuvedených úprav je možné konštatovať, že zakotvenie práva na životné prostredie nie je dôsledné a dostatočné. Vzhľadom na medzinárodnoprávne zakotvenie tohto práva v Aarhuskom dohovore, európskom práve, v rámci amerického a afrického regiónu a opakujúce sa zakotvenie tohto práva v nezáväzných a „soft law“ dokumentoch je však zreteľne možné identifikovať postupný proces jeho „udomáčovania“ v medzinárodnom práve. Pre porovnanie je možné uviesť, že určite zreteľnejší je prienik práva na životné prostredie do ústavných úprav štátov. Z významných európskych štátov je to napr. Česká republika, ktorá toto právo zakotvuje v článku 35 ods. 1 ústavnej Listiny základných práv a slobôd, Grécko v článku 24 Ústavy, Holandsko v článku 21 Ústavy, Portugalsko v článku 66 Ústavy, Španielsko v článku 45 Ústavy apod., alebo ho uznávajú v rámci vládnej politiky vo vzťahu k životnému prostrediu či v súdnej praxi. Ústavné zakotvenie tohoto práva má dosť často kolektívny charakter a má byť garantované vládou bez nejakých konkrétnych ustanovení podporujúcich individuálne vynútenie. I Ústava SR č. 460/1992 Zb., v znení noviel, obsahuje toto právo v článku 44 ods. 1 vo formulácii: „Každý má právo na priaznivé životné prostredie.“¹⁶ Prax štátov takto môže časom vytvárať i základy medzinárodných obyčajových pravidiel v tejto oblasti.

Keďže hmotné právo na životné prostredie doposiaľ nenašlo dostatočné zakotvenie v medzinárodnoprávných dokumentoch, časom vznikla už naznačená otázka, či by nemohlo toto právo požívať ochranu podľa medzinárodných dohovorov v oblasti ľudských práv (zakotvujúcich najmä ľudské práva prvej generácie) v prípade, keď zásah do životného prostredia zároveň porušuje niektoré právo chránené príslušným doho-

¹⁴ Bližšie pozri slovenskú zbičku zákonov, Oznámenie MZV č. 43/2006 Z. z.

¹⁵ Bližšie pozri dielo citované v pozn. 2, str. 42 a 55. K zakotveniu hmotného práva na životné prostredie v medzinárodnom práve pozri i diela ONDŘEJ, J.: *Mezinárodněprávní ochrana životního prostředí na konci 20. století*, Acta Universitatis Carolinae, č. 3–4/1998, str. 77–79 a REST, A.: *Improved Environmental Protection Through An Expanded Concept of Human Rights in Europe*, www.xcom.it, str. 2–3.

¹⁶ Komentár k článku 44 Ústavy SR bližšie pozri, napr. v diele KOŠIČAROVÁ, S.: *Právo na priaznivé životné prostredie a Ústavný zákon č. 90/2001 Z. z.*, In: *Právo na priaznivé životné prostredie II.* (Zborník), UPJŠ Košice, Právnická fakulta, 2001, str. 24–32.

vorom. Prax a judikatúra medzinárodných súdnych a kvázi súdnych orgánov na túto otázku viackrát odpovedala kladne.

Právo na životné prostredie je takto možné nepriamo chrániť napr. v zmysle článku 6 ods. 1 *Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach* (1966), ktorý upravuje právo na život. V rámci judikatúry Výboru pre ľudské práva o tom svedčí prípad *E.H.P. proti Kanade* (č. 67/1980), založený na porušení článku 6 ods. 1., v ktorom kanadský občan, predstaviteľ environmentálnej skupiny z Port Hope namietal, že ukladanie jadrového odpadu v jednom z kanadských miest porušilo právo na život obyvateľov mesta a budúcich generácií. Oznámenie bolo odmietnuté, avšak nie z dôvodu nepodstatnosti, ale z dôvodu nevyčerpania vnútroštátnych opravných prostriedkov. Možná je i ochrana podľa článku 27, ktorý zakotvuje práva príslušníkov menšín, o čom svedčí už taktiež spomínaný prípad *Bernard Ominayak proti Kanade* (č. 167/1984). Autor sťažnosti Bernard Ominayak – náčelník časti indiánskeho kmeňa Kríov žijúcej v provincii Alberta nazvaného Lubicon Lake tvrdil, že kanadská vláda porušila právo jeho kmeňa na sebaurčenie a v dôsledku toho i jeho právo rozhodnúť slobodne o svojom politickom statuse a právo slobodného ekonomického, sociálneho a kultúrneho rozvoja ako aj právo nakladať slobodne s jeho prírodným bohatstvom a zdrojmi a právo nebyť zbavený vlastných prostriedkov obživy vyvlastňovaním a následnou deštrukciou spomenutého kmeňového územia a životného prostredia z obchodných dôvodov (ťažba ropy a plynu). Ďalej o. i. tvrdil, že postupná rýchla deštrukcia životného prostredia ako kmeňovej ekonomickej základne a tradičného spôsobu života spôsobila domorodcom nenapraviteľné škody. Výbor v tejto súvislosti skonštatoval, že industriálny rozvoj spojený s deštrukciou životného prostredia a ekonomickej základne života kmeňa by mohol spôsobiť i nemožnosť ďalšej existencie kmeňa ako národa. Výbor pre ľudské práva tu pripustil spojitost práva na životné prostredie s právami príslušníkov menšín tak, ako sú zakotvené v článku 27 Paktu, a v konečnom dôsledku konštatoval porušenie článku 27 v súvislosti s právom príslušníkov menšiny na spoločné užívanie vlastnej kultúry.¹⁷

Najrozsiahlejšiu judikatúru v danej oblasti bezpochyby vyvinul Európsky súd pre ľudské práva (resp. v minulosti Európska komisia pre ľudské práva) zriadený pre kontrolu dodržiavania ustanovení *Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd* (1950). V judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva (ESLP) sa preukázalo, že vzťah k právu na životné prostredie má najmä ustanovenie článku 8 tohto dohovoru, ktoré zakotvuje právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života, obydlia a korešpondencie. V prípade straty hodnoty majetku v dôsledku poškodenia životného prostredia je možné uvažovať i o použití článku 1 Protokolu 1 k dohovoru, ktorý zakotvuje právo na súkromné vlastníctvo. V judikatúre ESLP sa v rámci týchto prípadov vyskytujú i odkazy na článok 6 ods. 1 zakotvujúci právo na prístup k súdu, ako aj na článok 10 (právo na informácie) a článok 13 (právo na efektívny opravný prostriedok). Uvedené články sú však využiteľné pre nepriamu ochranu procesných environmentálnych práv, a preto sa im budeme bližšie venovať v druhej časti tohto príspevku.

¹⁷ K uvedeným dvom prípadom pozri *UN Human Rights Committee, Communication No. 67/1980 E.H.P. v. Canada* (1990), *CCPR/17/D/67/1980* a *UN Human Rights Committee Communication No. 167/1984, Lubicon Lake Band v. Canada*, UN Doc. A/45/40, Vol. II., s. 23–24.

V súvislosti s článkom 8 bol prelomovým najmä rozsudok Európskeho súdu pre ľudská práva vo veci sťažnosti *López Ostra proti Španielsku* (č. 16798/90). Súd tu prvýkrát konštatoval porušenie článku 8 v súvislosti s poškodením životného prostredia. V tomto prípade vládne orgány nepodnikli dostatočné kroky v občianskoprávných a trestnoprávných konaniach proti spoločnosti prevádzkujúcej neschválenú spaľovňu odpadov, ktorá vypúšťala škodlivé výpary a nadmernou hlučnosťou narušovala právo sťažovateľky a jej dcéry na rešpektovanie obydlia. V tejto veci ESLP dospel k názoru, že silné znečistenie životného prostredia mohlo negatívne ovplyvňovať dobrý zdravotný stav ľudí, rovnako ako výkon práva na nerušené užívanie obydlia, ako aj zdravie sťažovateľky a jej dcéry. V tejto súvislosti súd o. i. konštatoval, že porušenie práva na nerušené užívanie obydlia môže od určitého stupňa intenzity viesť k sťaženiu súkromného a rodinného života a to i napriek tomu, že nemusí hroziť vážne ohrozenie zdravia. Španielsko spor prehralo a bolo zaviazané zaplatiť štyri milióny pesiet ako náhradu škody a milión pesiet za súdne trovy. Rozsudok súdu jasne dokazuje spojitosť práva na rešpektovanie súkromného a rodinného života a obydlia s právom na životné prostredie a vytvára priestor pre ochranu obetí poškodených aktivitami škodiacimi životnému prostrediu vo vzťahu k prakticky všetkým druhom znečistenia a poškodenia životného prostredia. Podporuje tiež koncepciu zodpovednosti štátu za porušenie článku 8 v dôsledku činností poškodzujúcich životné prostredie. V podobnej veci *Guerra a ďalší proti Taliansku* (č. 14967/89) sa skupina sťažovateľiek rovnako ako v predchádzajúcom prípade úspešne dovolala porušenia práva na rešpektovanie súkromného a rodinného života podľa článku 8 dohovoru v súvislosti s vypúšťaním škodlivých exhalátov chemickou továrňou umiestnenou kilometer od ich obydlí. Súd v tejto súvislosti konštatoval, že "...znečistenie životného prostredia sa môže dotknúť zdravia jednotlivcov a môže im zabrániť užívať si ich domovy takým spôsobom, že to negatívne ovplyvní ich súkromný a rodinný život...", čo viedlo súd k záveru, že štát porušil svoj záväzok podľa článku 8 dohovoru chrániť právo na súkromný a rodinný život sťažovateľov. Vo veci *Taskin a ostatní proti Turecku* (č. 46117/99) sa skupina sťažovateľov obrátila na súd v súvislosti s ohrozením svojho života na základe používania jedovatých látok (kyanid) v blízkej bani Ovacik. Turecké súdne orgány v tomto prípade síce na základe návrhu sťažovateľov odňali prevádzkovateľovi bane Ovacik povolenie vykonávať príslušnú rizikóvu činnosť, ale toto rozhodnutie neboli schopné desať mesiacov uviesť do praxe. Súd v tomto prípade konštatoval porušenie článku 8 s odôvodnením, že štát, v dôsledku svojej nečinnosti, nezabezpečil ochranu práva sťažovateľov na rešpektovanie ich súkromného a rodinného života.¹⁸

V súvislosti s článkom 8 a s článkom 1 Protokolu č. 1 sa pred Európskou komisiou pre ľudské práva (v čase keď ešte existovala) objavilo viacero sťažností poukazujúcich na porušenie dohovorom garantovaného práva na rešpektovanie súkromného a rodinného života a obydlia, ako aj na porušenie práva na súkromné vlastníctvo v súvislosti so znížením hodnoty majetku ležiaceho v blízkosti letiska v dôsledku neúmerneho hlučného leteckej prepravy. V rámci týchto prípadov boli namietané i porušenia procesných

¹⁸ *Bližšie pozri prípady Európskeho súdu pre ľudské práva López Ostra proti Španielsku č. 16798/90 (1994), Guerra a ďalší proti Taliansku č. 14967/89 (1998) a Taskin a ostatní proti Turecku č. 46117/99 (2004).*

práv zakotvených v článku 6 (právo na spravodlivý súdny proces) a článku 13 (právo na efektívny opravný prostriedok). V prípade *Hatton a ostatní proti Spojenému kráľovstvu* (č. 36022/97) sa sťažovatelia úspešne dovolali porušenia svojho práva podľa článku 8 v dôsledku zvýšeného hluku z letiska Heathrow v súvislosti s restriktívnymi opatreniami vlády, pričom vláda nezabezpečila žiadne seriózne štúdie o vplyve hluku z letiska na spánok sťažovateľov. V podobnom prípade *Powell a Rayner proti Spojenému kráľovstvu* (č. 9310/81) sťažovatelia neuspeli.¹⁹ Rovnako neúspešní boli sťažovatelia v prípade *L.C.B. proti Spojenému kráľovstvu* (č. 23413/94) v súvislosti s článkami 2 a 3, kde sťažnosť smerovala proti nepriaznivým dôsledkom jadrových pokusov na zdravie.²⁰

V prípade *Fredin proti Švédsku* (č. 12033/86) Komisia pre ľudské práva vo svojej správe v súvislosti so sťažnosťou sťažovateľa proti zrušeniu povolenia využívať štrkovisko konštatovala, že „...ochrana prírody je všeobecne vo všetkých zmluvných členských štátoch uznaná ako dôležitý záujem pre súčasnú spoločnosť a tento záujem nemôže byť adekvátne garantovaný bez toho, aby bolo zákonom upravené užívanie majetku...“. Týmto potvrdila právnu možnosť ochrany životného prostredia prostredníctvom obmedzení užívania základných práv a slobôd chránených dohovorom, v danom prípade v súvislosti s článkom 1 Protokolu č. 1 zakotvujúcim ochranu majetku. Dohovor teda dovoľuje chrániť životné prostredie ako „všeobecný záujem odôvodňujúci obmedzenie užívania základných práv a slobôd“.²¹

Z judikatúry horeuvedených medzinárodných kvázi – súdnych a súdnych orgánov v oblasti ochrany ľudských práv je zrejmé, že pre relatívne účinnú nepriamu ochranu hmotného práva na životné prostredie sú v súčasnosti najvhodnejšie medzinárodné mechanizmy ochrany ľudských práv zakotvené v Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach (1966) a v Európskom dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950) i napriek faktu, že právo na životné prostredie priamo nezakotvujú.

2. PROCESNÉ CHÁPANIE PRÁVA NA ŽIVOTNÉ PROSTREDIE V MEDZINÁRODNOM PRÁVE A MEDZINÁRODNÉ MECHANIZMY OCHRANY PROCESNÝCH ENVIRONMENTÁLNYCH PRÁV

Súčasná medzinárodná právna úprava konštituujúca procesnú rovinu práva na životné prostredie je neporovnateľne bohatšia ako medzinárodná právna úprava hmotnej roviny práva na životné prostredie. Procesný prístup k právu na priaznivé životné prostredie umožňuje vyšpecifikovať tri špecializované procesné práva. Ide

¹⁹ Pozri prípady *Európskeho súdu pre ľudské práva Hatton a ostatní proti Spojenému kráľovstvu* č. 36022/97 (2001) a *Powell a Rayner proti Spojenému kráľovstvu* č. 9310/81(1990).

²⁰ Pozri prípad *Európskeho súdu pre ľudské práva L.C.B. proti Spojenému kráľovstvu* č. 23413/94 (1998).

²¹ Pozri prípad *Európskeho súdu pre ľudské práva Fredin proti Švédsku* č. 12033/86 (1991). Obsiahlejší komentár k týmto i ďalším prípadom *Európskeho súdu pre ľudské práva* týkajúcim sa nepriamej ochrany hmotného práva na životné prostredie pozri v diele TAVERNIER, P.: *La Cour européenne des droits de l'Homme et la mise en oeuvre du droit international de l'environnement* In: ŠTURMA, P. et al.: *Implementation and Enforcement of International Environmental Law* (Zborník), Univerzita Karlova, Praha 2002, SVÁK, J.: *Ochrana ľudských práv (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práv)*, II. rozšírené vydanie, vyd. Eurokodex, 2006 str. 641–647 a ŠVÁBY, D.: *Z judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva, Ústavnosť a politika* 4/2000, str. 84–102, 121.

o právo na prístup k informáciám o životnom prostredí, právo na účasť v rozhodovacom procese v oblasti životného prostredia, ako aj právo na správne a súdne prostriedky nápravy v prípade porušenia týchto práv. Účelom týchto práv má byť najmä možnosť brániť sa konaniam a rozhodnutiam, ktoré poškodzujú životné prostredie v rámci vnútroštátnych právnych poriadkov jednotlivých štátov. Medzinárodné právo životného prostredia však poskytuje subsidiárne možnosti domáhať sa ochrany týchto práv i na medzinárodnej úrovni.²²

Procesné environmentálne práva sa v priebehu posledných dekád stali pevnou súčasťou mnohých nezáväzných dokumentov, ale aj záväzných dohôv medzinárodného práva najmä z oblasti medzinárodného práva životného prostredia. Ich komplexný výpočet a analýza presahuje rámec tohto článku. Preto sa obmedzíme len na niektoré najvýznamnejšie či najznámejšie dokumenty a dohovory.

Procesné environmentálne práva sa podobne ako právo na životné prostredie objavujú najprv v nezáväzných medzinárodnoprávných dokumentoch. Prvé nepriame náznaky týchto práv sa objavujú vo viacerých ustanoveniach *Svetovej charty prírody* (1982) prijatej ako Deklarácia Valného zhromaždenia OSN č. 37/7 (1982).²³ Precízne zakotvenie týchto práv je obsiahnuté v spomenutej *Zásade 10 Deklarácie o životnom prostredí a rozvoji z Rio de Janeiro* (1992). Na európskej regionálnej úrovni sú procesne chápané environmentálne práva potvrdené aj napr. v už spomínaných dokumentoch *Rady Európy v Odporúčaní č. 1431 (1999) o budúcej aktivite Rady Európy v oblasti ochrany životného prostredia a Odporúčaní č. 1614 (2003) „Životné prostredie a ľudské práva“ Parlamentného zhromaždenia Rady Európy*.²⁴

Vo veľmi krátkom časovom odstupe a takmer súbežne so zakotvením procesných environmentálnych práv v nezáväzných dokumentoch dochádza k ich postupnému zakotvovaniu v záväzných univerzálnych medzinárodných dohovoroch, či dohovoroch blížiacich sa univerzálnemu charakteru, ale i v regionálnych dohovoroch. *Dohovor o hodnotení vplyvu na životné prostredie presahujúceho štátne hranice* (1991), prijatý v rámci Európskej hospodárskej komisie OSN, obsahuje právo na informácie o životnom prostredí i právo na účasť verejnosti na rozhodovaní o otázkach životného prostredia. V článku 2 ods. 6 tohoto dohovoru sa napr. zmluvné strany zaväzujú poskytnúť verejnosti možnosť zúčastniť sa na relevantnom odhade dopadov na životné prostredie ohľadom navrhovaných činností a zaistiť, že možnosť poskytnutá verejnosti dotknutého štátu bude rovnaká i vo vzťahu k verejnosti štátu pôvodu návrhu činnosti v oblasti životného prostredia. Podobne článok 3 ods. 8 dohovoru zakotvuje, že zmluvné strany zaistia informovanosť verejnosti dotknutého štátu o oblastiach životného prostredia potenciálne dotknutých návrhom činnosti štátu a poskytnú možnosť komentovať takúto aktivitu, možnosť vznášať námietky, ako aj prenos informácií o týchto komentároch a námietkach kompetentnému orgánu štátu navrhujúceho činnosť buď priamo alebo sprostredkované. Podobná konštrukcia oboch spomenutých procesných

²² Bližšie pozri dielo citované v poznámke 2 str. 43, dielo BIRNIE, P. W. – BOYLE, A. E.: *International Law & The Environment*, Oxford University Press 1994, str. 195 a dielo KISS, A.: *Définition et nature juridique d'un droit de l'homme à l'environnement*, In: *Environnement et droits de l'homme*, Paris, UNESCO, str. 13–28.

²³ Pozri UN Doc.A/Res./37/7 (1982).

²⁴ Príslušné dokumenty Rady Európy sú k dispozícii na internetovej stránke www.assembly.coe.int.

práv je obsiahnutá v *Dohovore o ochrane a využívaní hraničných vodných tokov a medzinárodných jazier* (1992, Vyhláška MZV č. 358/2002 Z. z.), *Dohovore o občianskoprávnej zodpovednosti za škody vyplývajúce z aktivít nebezpečných pre životné prostredie* (1993), *Dohovore o perzistentných organických látkach* (2001), atď. Právo na informácie o životnom prostredí je zahrnuté v medzinárodných dohovoroch ako sú napr. *Dohovor o práve využívania medzinárodných tokov pre neplavebné účely* (1997), *Dohovor o hodnotení vplyvu na životné prostredie presahujúceho štátne hranice* (1991), *Dohovor o spolupráci pri ochrane a trvalom využívaní Dunaja* (1994, Vyhláška MZV č. 356/2002 Z. z.), *Dohovor proti šíreniu púští, hlavne afrických postihnutých úporným suchom* (1994). Právo na účasť verejnosti na rozhodovaní o otázkach životného prostredia obsahujú dohovory ako už spomenutý *Dohovor o ochrane a využívaní hraničných vodných tokov a medzinárodných jazier* (1992), *Dohovor o biologickej rozmanitosti* (1992, Vyhláška MZV č. 34/1996), *Rámcový dohovor o zmene klímy* (1992), *Kjótsky protokol k Rámcovému dohovoru o zmene klímy* (1997) a iné. Niektoré zo spomenutých procesných práv sú obsiahnuté i v spomenutom *Dohovore o domorodých a kmeňových národoch v nezávislých krajinách* (1989) Medzinárodnej organizácie práce, ktorý druhovo patrí do medzinárodného práva ľudských práv. V článku 15 tento dohovor zakotvuje právo domorodých a kmeňových národov na účasť vo využívaní, správe a zachovaní prírodných zdrojov na území, na ktorom žijú, a zaväzuje štáty vytvoriť procesné možnosti, prostredníctvom ktorých by boli s domorodými a kmeňovými národmi konzultované ich záujmy predtým, ako sa podniknú alebo povolia akékoľvek programy výskumu alebo využívania takýchto prírodných zdrojov v rámci ich územia. V tejto súvislosti dotknutým národom náleží právo na náhradu škody v dôsledku spomenutých aktivít.²⁵

Procesný prístup k právu na životné prostredie je veľmi výrazne prezentovaný v ustanoveniach už spomenutého regionálneho *Dohovoru o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovaní a prístupe k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia* (1998, ďalej *Aarhuský dohovor alebo Dohovor*), ktorý chráni hmotné právo na životné prostredie prostredníctvom všetkých troch procesne chápaných práv – práva na prístup k environmentálnym informáciám, práva na účasť verejnosti na rozhodovaní o otázkach životného prostredia a práva na prístup k právnej ochrane v záležitostiach životného prostredia v súlade s ustanoveniami tohto dohovoru, vrátane možnosti napádať rozhodnutia a akty vnútroštátnych orgánov v oblasti aplikácie ich vnútroštátnej úpravy. Vzhľadom na zrejme najkomplexnejšiu úpravu danej problematiky budeme príslušným ustanoveniam Aarhuského dohovoru venovať širší priestor.

Právo na prístup k environmentálnym informáciám je detailnejšie rozpracované v článku 4 Aarhuského dohovoru. Podľa článku 4 ods. 1 sa zmluvné strany zaväzujú, že zaistia, aby štátne orgány na žiadosť o environmentálne informácie sprístupnili tieto informácie verejnosti v rámci vnútroštátnej legislatívy, vrátane kópií existujúcej dokumentácie obsahujúcej alebo zahrňujúcej tieto informácie v prípadoch, keď bolo

²⁵ Komplexný prehľad medzinárodných dohovorov obsahujúcich procesné environmentálne práv pozri v diele KISS, A.: *Le droit à l'environnement en tant que moyen d'assurer la mise en oeuvre de traités internationaux*, In: ŠTURMA, P. et al.: *Implementation and Enforcement of International Environmental Law* (Zborník), Univerzita Karlova, Praha 2002, str. 38–45.

o ne požiadané. V tejto súvislosti nie je potrebné preukazovať záujem či nárok alebo dôvod požadovania informácie. Informácia má byť poskytnutá v požadovanej forme s výnimkou prípadu, ak už daná informácia je dostupná v inej forme, alebo z hľadiska štátneho orgánu je rozumné poskytnúť požadovanú informáciu v inej forme. V druhom prípade musia byť uvedené dôvody pre poskytnutie informácie v tejto forme. Podľa článku 4 ods. 2 budú environmentálne informácie sprístupnené čo najrýchlejšie, najneskôr do jedného mesiaca od podania žiadosti, pokiaľ rozsah a zložitosť informácie neodôvodňuje predĺženie tejto lehoty až na dva mesiace od podania žiadosti. Žiadateľ má byť o predĺžení lehoty informovaný. V ustanoveniach článku 4 ods. 3 až 8 sa uvádzajú dôvody a procesné spôsoby zamietnutia žiadostí o environmentálne informácie, ako aj otázka úhrady za poskytnutie týchto informácií. Na ustanovenia článku 4 nadväzujú ustanovenia článku 5, kde sú podrobne uvádzané záväzky štátov v oblasti zbierania a rozširovania informácií o životnom prostredí.

Právo na účasť verejnosti na rozhodovaní o otázkach životného prostredia je upravené v článkoch 6–8 Dohovoru, ktoré podrobne upravujú najdôležitejšie podmienky a predpoklady aplikácie práva na účasť verejnosti na rozhodovaní o otázkach životného prostredia. Článok 6 upravuje podmienky a spôsoby aplikácie práva na účasť verejnosti na rozhodovaní o špecifických činnostiach v oblasti životného prostredia. V nasledujúcom článku 7 je podrobne upravené právo na účasť verejnosti pri tvorbe plánov, programov a politík týkajúcich sa životného prostredia. Článok 8 pojednáva o účasti verejnosti na príprave vykonávacích predpisov a všeobecne použiteľných právne záväzných normatívnych nástrojov.

Právo na prístup k právnej ochrane v záležitostiach životného prostredia je konkretizované v článku 9 Dohovoru. V článku 9 ods. 1 sa zmluvné strany zaväzujú zaistiť, aby každý, kto sa domnieva, že jeho žiadosť o informácie podľa článku 4 bola ignorovaná, neprávom zamietnutá, či už čiastočne alebo plne, nesprávne zodpovedaná alebo nebola inak vybavená podľa ustanovení článku 4, mal možnosť dosiahnuť preskúmanie postupu pred súdom alebo iným nezávislým a nestranným orgánom zriadeným podľa zákona. Ak toto preskúmanie realizuje súd, zaistí sa, aby dotyčná osoba mala podľa zákona tiež možnosť zrýchleného konania, a to zdarma alebo za nízky poplatok. Podľa článku 9 ods. 2 zmluvné strany zaistia možnosť členov zainteresovanej verejnosti majúcich dostatočný dôvod alebo členov, u ktorých trvá obmedzovanie práva či porušovanie práva, dosiahnuť preskúmanie súdom alebo iným nezávislým alebo nestranným orgánom zriadeným zo zákona, napadať vecne a procedurálne zákonnosť akýchkoľvek rozhodnutí, aktov alebo opomenutí podľa ustanovení článku 6 v prípadoch, keď je tak stanovené vnútroštátnym právom bez ujmy na odseku 3 článku 9 i ďalších relevantných ustanoveniach dohovoru. Podľa článku 9 ods. 3 zmluvné strany navyše zaistia, aby členovia verejnosti, ktorí spĺňajú kritériá, pokiaľ sú stanovené vo vnútroštátnom práve, mali prístup k správnym a súdnym konaniam, aby mohli vznášať námietky proti konaniam, aktom alebo opomenutiam zo strany súkromných osôb alebo štátnych orgánov, ktoré sú v rozpore s ustanoveniami ich vnútroštátneho práva týkajúceho sa životného prostredia.

Z hľadiska kontrolného mechanizmu Dohovor vo svojom článku 15 nazvanom „Kontrola plnenia“, zakotvuje pre účely kontroly plnenia dohovoru „...voliteľné systémy pre

kritické preskúvanie plnení ustanovení tohto dohovoru, ktoré budú nekonfrontačné, mimosúdne a budú mať poradnú povahu...“). Cieľom týchto ustanovení je, podľa článku 15, umožniť vhodným spôsobom zapojiť do environmentálnych záležitostí verejnosť. Uvedené systémy môžu dokonca zahŕňať možnosť oznámenia získaného od členov verejnosti k záležitostiam týkajúcim sa tohto dohovoru. V rámci zasadnutia zmluvných strán v októbri 2002 bolo prijaté rozhodnutie 1/7 o preskúvaní súladu a bol kreovaný osobitný orgán *Výbor pre súlad* (neoficiálny preklad anglického názvu Compliance Committee). Mechanizmus výboru je možné spustiť podaním jednej zmluvnej strany ohľadom dodržiavania dohovoru inou zmluvnou stranou, podaním zmluvnej strany týkajúcim sa dodržiavania dohovoru z jeho strany, odkazom sekretariátu Zasadnutia zmluvných strán Výboru, oznámeniami verejnosti ohľadom dodržiavania dohovoru štátom. Vzhľadom na nedávne vytvorenie Výboru pre súlad (ďalej aj Výbor) nie je v odbornej literatúre dostatok informácií, ktoré by umožnili úplne jednoznačne charakterizovať povahu tohto orgánu. Existuje tu však potenciál pre vytvorenie kvázi súdneho mechanizmu.²⁶ Podľa najnovších informácií z činnosti Výboru pre súlad vyplýva, že akceptácia právomocí Výboru zo strany štátov prešetrovať sťažnosti sa slubne rozbieha. Do súčasnosti žiadna zo zmluvných strán nepožiadala o vyňatie z procedúr Výboru pre súlad. Výbor do súčasnosti obdržal celkovo 11 oznámení od verejnosti (jednotlivcov) a jedno podanie od štátu smerujúce proti inému štátu. Všetky oznámenia boli posudzované z hľadiska prijateľnosti. Dve z oznámení boli označené za neprijateľné z dôvodu nedostatku jasných dôkazov o ich súvislosti s ktorýmkoľvek ustanovením Dohovoru, jedno bolo označené za predčasné, keďže vec je stále riešená vnútroštátnym súdom a tri z podaní ešte neprešli štádiom skúmania prijateľnosti. Výbor preskúmal a sumarizoval zistenia a odporúčania vo vzťahu k jednému podaniu štátu proti inému štátu a k piatim oznámeniam od verejnosti (jednotlivcov). Vo veci podaní štátov a individuálnych sťažností vyhotovuje Výbor pre súlad osobitné správy pre Zasadnutie zmluvných strán. Zasadnutie zmluvných strán na základe tejto správy rozhodne o opatreniach zameraných na zabezpečenie plného súladu s dohovorom zo strany dotknutého štátu. Následne môže Zasadnutie zmluvných strán poveriť Výbor pre súlad monitorovaním implementácie zabezpečenia súladu s dohovorom zo strany dotknutého štátu.

Prvé podanie bolo urobené rumunskou vládou 7. júna 2004 (ACCC/S/2004/01) z hľadiska preskúmania súladu konania Ukrajiny s ustanoveniami článku 6 ods. 2 písm. e), článku 2 ods. 5 a článku 6 ods. 7 Dohovoru v prípade rozhodnutia o výstavbe hlbokého plavebného kanálu Bystre v delte rieky Dunaj. V tomto prípade Výbor skonštatoval nesúlad konania Ukrajiny s článkom 3 ods. 1, článkom 4 ods. 1 a s článkom 6 ods. 1 až 9. Priamy vecný súvis s týmto podaním malo oznámenie ukrajinskej mimovládnej organizácie Ecopravo-Lviv z 5. mája 2004 (ACCC/C/2004/03) namietajúce nesúlad konania Ukrajiny v danom prípade s článkom 1, článkom 6 ods. 2 až 4 a 6 až 9 Aarhuského dohovoru. Výbor tu skonštatoval nesúlad konania Ukrajiny vo vzťahu k rovnakým článkom ako v predchádzajúcom prípade. Ďalšie dve oznámenia boli urobené kazašskou mimovládou organizáciou Zelená spása (Green Salvation). Prvé podanie zo 7. februára 2004 (ACCC/C/2004/01) smerovalo proti Kazachstanu

²⁶ Pozri dielo SHAW, M.N.: *International Law, Fifth Edition*, Vyd. Cambridge University Press, 2003, str. 757–758 a internetovú stránku www.unece.org/env/pp/compliance.htm.

v oblasti súladu jeho konania s článkom 4 ods. 1 a 7, článkom 6 ods. 6 a článkom 9 ods. 1 Dohovoru v prípade žiadosti o informácie autorov oznámenia ohľadom dovozu a nakladania s rádioaktívnym odpadom národným orgánom pre nukleárnu energiu Kazatom-prom. Výbor skonštatoval nesúlad konania Kazachstanu s článkom 3 ods. 1 a článkom 4 ods. 1 a 2. Druhé podanie zo 17. marca 2004 (ACCC/C/2004/02) smerovalo proti Kazachstanu v súvislosti so súladom jeho konania so záväzkami podľa článku 6 ods. 2 až 4 a 6 až 8, a článku 9 ods. 3 a 4 Aarhuského dohovoru v prípade výstavby vedenia vysokého napätia v husto obývanej oblasti mesta Almaty. I v tomto prípade Výbor konštatoval nesúlad konania Kazachstanu s ustanoveniami článku 6 ods. 1 až 4 a 7 až 8. Naopak neúspešné bolo oznámenie, ktoré podala 7. mája 2004 (ACCC/C/2004/04) maďarská mimovládna organizácia Skupina pre čistý vzduch (Clean Air Action Group) proti Maďarsku ohľadom súladu jeho konania so záväzkami podľa článku 6 a článku 9 ods. 2 až 4 Dohovoru spojeného s prijatím nového Zákona o verejnom záujme a rozvoji siete rýchlodráh. V tomto prípade Výbor nezistil nesúlad. Úspešnejšie bolo zatiaľ ostatné oznámenie skúmané Výborom podané 10. mája 2004 (ACCC/2004/05) moldavskou mimovládnu organizáciou Biotica proti Turkmenistanu vo vzťahu k rešpektovaniu záväzkov podľa článku 3 ods. 4 a 9 Dohovoru v súvislosti s prijatím nového Zákona o verejných združeniach. Výbor tu konštatoval nesúlad konania Turkmenistanu s ustanoveniami článku 3 ods. 1, 4 a 9. Výbor v súvislosti so všetkými uvedenými prípadmi na druhom Zasadnutí zmluvných strán Dohovoru (Almaty 25–27. mája 2005) odporučil zmluvným stranám vziať do úvahy fakty a zistenia Výboru v daných prípadoch a zaviazat Výbor dohľadom nad implementáciou odporúčaní Výboru v uvedených prípadoch. Zasadnutie zmluvných strán uvedené odporúčania prijalo a podrobne ich rozpracovalo pre jednotlivé štáty tak, aby v jednotlivých prípadoch dosiahli súlad s Dohovorom a podali o implementácii správy Výboru.²⁷ Výbor v súvislosti s uvedeným podaním a oznámeniami konštatoval všeobecne neuspokojivú úroveň odpovedí zo strany dotknutých štátov v rámci procesu ich skúmania. Žiaden zo štátov nedodrжал predpísanú päťtyždňovú lehotu a niektoré neodpovedali vôbec. Výbor bol schopný ukončiť skúmanie vecí i bez odpovede štátu, ale zdôraznil, že spolupráca štátov by umožnila posilniť mimosúdny charakter jeho procedúr a podporiť a zlepšiť kvalitu súladu konaní štátov s Dohovorom.

Kontrolný mechanizmus Aarhuského dohovoru je, podľa nášho názoru, príkladom zmluvného kontrolného mechanizmu dodržiavania záväzkov, ktorý umožňuje dosiahnuť rovnaké ciele ako inštitút zodpovednosti štátov za protiprávne správanie, ale oveľa „mäkšími“ a veľmi pragmatickými prostriedkami.²⁸

Ustanovenia Aarhuského dohovoru načrtávajú existujúci stav medzinárodnoprávnej úpravy v oblasti procesných environmentálnych práv, ale aj hmotného práva na životné prostredie. Potvrdzujú veľmi úzku súvislosť spomenutých práv a ich vzájomnú prepojenosť. Procesné environmentálne práva sú jedným z nástrojov zabezpečenia hmotného

²⁷ K uvedeným prípadom bližšie pozri dokumenty Európskej hospodárskej komisie OSN UN. Doc. ECE/MP.PP/2005/13, UN. Doc. ECE/MP.PP/2005/2/Add.7, UN. Doc. ECE/MP.PP/2005/2/Add.8 a UN. Doc. ECE/MP.PP/2005/2/Add.9.

²⁸ Porovnaj ŠTURMA, P.: Mezinárodní odpovědnost za škody v mezinárodním právu životního prostředí. In: (kapitola v učebnici), In.: ŠTURMA, P. a kol.: Mezinárodní právo životního prostředí, I. část (obecná), Vyd. IFEC, Beroun, 2004, str. 151.

práva na životné prostredie. Aarhuský dohovor bol do istej miery inšpirovaný európskym komunitárnym právom, ale ovplyvňuje normotvorbu v oblasti komunitárnej normotvorby i spätne. V rámci európskeho komunitárneho práva je možné procesné environmentálne práva nájsť v *Smernici 90/30/EHS, ktorej cieľom je zaisťiť voľný prístup k informáciám o životnom prostredí, ktoré majú k dispozícii orgány verejnej správy a voľné šírenie týchto informácií*. S touto smernicou súvisí i *Smernica 85/337/EHS, ktorej hlavným cieľom je zaviesť používanie systému posudzovania vplyvov na životné prostredie rôznych verejných a súkromných projektov a činností vo všetkých členských štátoch a vytvoriť jednotné kritériá pre posudzovanie vplyvu týchto projektov*.²⁹

Procesné environmentálne práva sú zakotvené i v *Smernici 96/61/ES týkajúcej sa celkovej prevencie a kontroly znečistenia a Smernici 2003/87/ES vytvárajúcej schému pre obchod s podielmi emisií skleníkových plynov v rámci Spoločenstva a o zmene smernice 96/61/ES, v Smernici 2003/4/ES o verejnom prístupe k informáciám o životnom prostredí a o zrušení smernice 90/313/EHS, ktorá nahradila Smernicu 90/313/ES o slobode prístupu k informáciám o životnom prostredí a v Smernici 2003/35/ES o verejnej účasti vo vzťahu k vytváraniu určitých plánov a programov týkajúcich sa životného prostredia a o zmene smerníc 85/337/EHS a 96/61/ES ohľadom účasti verejnosti a prístupu k spravodlivosti*, ktoré boli prijaté priamo na vykonanie Aarhuského dohovoru.³⁰ Tento prístup EÚ môže významne prispieť k efektívnemu vykonávaniu Aarhuského dohovoru v praxi.

Procesné environmentálne práva sa už objavili i v konaní pred Európskym súdnym dvorom (Súdnym dvorom Európskych spoločenstiev), napr. v prípade *Wilhelm Mecklenburg proti Kreis Pinneberg-der Landrat (1998)*.³¹ V tomto prípade išlo o právo na informácie o životnom prostredí tak, ako je zakotvené v smerniciach 90/313/EHS a 2004/4/ES. Stažovateľ sa domáhal u miestneho orgánu okresu Pinneberg kópie vyjadrenia príslušného orgánu ochrany krajiny k povoleniu výstavby cesty. Miestny orgán žiadosť zamietol s tým, že sa nejedná o informáciu o životnom prostredí. Spor sa dostal až k odvolaciemu súdu, ktorý adresoval Európskemu súdnemu dvoru niekoľko predbežných otázok podľa článku 234 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva. ESD v tejto súvislosti skonštatoval, že za informáciu o životnom prostredí treba považovať i stanovisko vydané v príslušnom konaní, keďže toto stanovisko môže ovplyvniť výsledok celého tohto konania, a teda mať vplyv na životné prostredie.

Okrem uvedených mechanizmov, ako už bolo skôr povedané, podľa existujúcich medzinárodných dohovorov v danej oblasti je možné procesné environmentálne práva využívať vo vzťahu k dodržiavaniu noriem medzinárodného verejného práva v oblasti

²⁹ Bližšie pozri dielo TICHÝ, L. a kol.: *Evropské právo*, C. H. Beck, Praha 1999, str. 615.

³⁰ Council Directive 96/61/EC of 24 September 1996 concerning integrated pollution prevention and control, OJ 1996 L 257/26, Directive 2003/87/EC of the European Parliament and of the Council of 13 October 2003 establishing a scheme for greenhouse gas emission allowance trading within the Community and amending Council Directive 96/61/EC, OJ L 275/32, Directive 2003/4/EC of the European Parliament and of the Council of 28 January 2003 on public access to environmental information and repealing Council Directive 90/313/EEC, OJ 2003 L 41/26 a Directive 2003/35/EC of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 providing for public participation in respect of the drawing up of certain plans and programmes relating to the environment and amending with regard to public participation and access to justice Council Directives 85/337/EEC and 96/61/EC, OJ L 156/17. Uvedené smernice sú k dispozícii na internetovej stránke www.europa.eu.int vo všetkých úradných jazykoch EÚ.

³¹ Prípád *Wilhelm Mecklenburg proti Kreis Pinneberg-der Landrat* č. C-321/96 (1998).

životného prostredia v rámci vnútroštátnych právnych poriadkov zmluvných štátov. Environmentálne skupiny v USA sa takto napr. mohli domáhať preskúmania vládnych rozhodnutí, ktoré porušovali *Dohovor o medzinárodnom obchode s ohrozenými druhmi voľne žijúcich živočíchov a rastlín (1973)* a *Medzinárodný dohovor o regulácii veľrýbárstva (1946)*.³²

Procesné environmentálne práva sú, podobne ako hmotné právo na životné prostredie, pravidelne súčasťou ústavných úprav mnohých štátov. *Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb.* napr. zakotvuje právo na včasné a úplné informácie o stave životného prostredia a o príčinách a následkoch tohto stavu v článku 45.³³

Pre porovnanie napr. *česká ústavná Listina základných práv a slobôd (Ústavný zákon č. 3/1993 Zb. v znení Ústavného zákona č.168/1998 Zb.)* zakotvuje právo na včasné a úplné informácie o stave životného prostredia a prírodných zdrojov v článku 35 ods. 2. Ide tu o „právo na včasné a úplné informácie o stave životného prostredia a o príčinách a následkoch tohto stavu“. Podobné pravidlá obsahujú ústavné úpravy veľkého množstva ďalších štátov. Opakujúcou sa rovnakou praxou štátov sa do budúcnosti môžu vytvoriť základy medzinárodných obyčajových pravidiel v tejto oblasti.

Ako už bolo skôr spomenuté, ochrana procesných environmentálnych práv môže byť zabezpečená i nepriamo prostredníctvom iných všeobecne uznávaných a vynútiteľných procesných práv zakotvených v medzinárodných dohovoroch o ľudských právach týkajúcich sa ľudských práv prvej generácie. Podobne ako v prípade nepriamej ochrany hmotného práva na životné prostredie najrozsiahlejšiu judikatúru v tejto oblasti vyvinul Európsky súd pre ľudské práva. Ako už bolo naznačené v časti 2 tohto príspevku, ide najmä o právo na spravodlivý súdny proces, resp. s ním súvisiace práva, tak ako sú zakotvené napr. v článku 6, a právo na efektívny opravný prostriedok tak ako je zakotvené v článku 13, využiteľné pre účely nepriamej ochrany procesného environmentálneho práva na správne a súdne prostriedky nápravy vo veciach životného prostredia, tak ako sú zakotvené v Európskom dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950). Využiteľné je tiež procesné právo na informácie tak ako je zakotvené v článku 10 Európskeho dohovoru, ktoré jednoznačne umožňuje nepriamu ochranu procesného environmentálneho práva na prístup k informáciám o životnom prostredí. Európsky súd pre ľudské práva vyvinul v tejto oblasti taktiež relatívne bohatú judikatúru.

Prvú skupinu prípadov tvoria prípady súvisiace s používaním jadrovej energie, kde sa sťažovatelia dovoľovali primárne procesných práv podľa článkov 6 ods. 1 a 13 a sekundárne tiež článkov 2 alebo 8. Vo veci *Athanassoglou a ďalší proti Švajčiarsku (č. 27644/95)* sa sťažovala skupina sťažovateľov, obyvateľov štyroch obcí nachádzajúcich sa v zóne obklopujúcej blok II. jadrovej elektrárne Beznau vo Švajčiarsku, ktorí sa domáhali ochrany práva na efektívny prístup k súdu proti rozhodnutiu správneho orgánu o predĺžení povolenia na využívanie uvedenej jadrovej elektrárne v nadväznosti

³² K oboj dohovorom bližšie pozri dielo cit v pozn. 22 ako druhé, str. 196.

³³ Komentár k tomuto článku Ústavy SR bližšie pozri v dielach ČÍČ. M. a kol.: Komentár k Ústave Slovenskej republiky, Matica Slovenská, Martin, 1997, s.230–232, DRGONEC, J.: Základné práva a slobody podľa Ústavy Slovenskej republiky, Zväzok 2, Vyd. MANZ, Bratislava 1999, str. 249–256.

na článok 6 ods. 1 Dohovoru a tiež, že nemali žiadny účinný opravný prostriedok v zmysle článku 13 Dohovoru, ktorý by im umožnil namietať porušenie ich práv na život podľa článku 2 Dohovoru a práv na rešpektovanie telesnej integrity podľa článku 8 Dohovoru. Neboli však úspešní. Rovnako neúspešní boli sťažovatelia v prípade *McGinley a Egan proti Spojenému kráľovstvu* (č. 21825/93 a č. 23414/94), kde sa sťažovatelia sťažovali proti nepriaznivým dôsledkom jadrových pokusov na ich zdravie v súvislosti s článkami 6 ods. 1, 8 a 13 európskeho Dohovoru.³⁴

O niečo úspešnejší boli sťažovatelia vo veci *Zander proti Švédsku* (č. 14282/88), kde sa vlastníci pozemkov domohli odškodnenia morálnej ujmy na základe porušenia článku 6 ods. 1 Dohovoru v súvislosti s ich snahou získať povolenie na uskutočnenie opatrení na zabezpečenie pozemkov a pitnej vody proti účinkom chemického odpadu zo skládky odpadu. Úspešní boli i sťažovatelia v prípade *Zimmerman a Steiner proti Švajčiarsku* (č. 8737/79), kde Európsky súd pre ľudské práva priznal sťažovateľom porušenie článku 6 ods. 1 v súvislosti s neodôvodnene dlhým posudzovaním Federálneho správneho súdu vo veci odvolania voči rozhodnutiu Federálnej odškodňovacej komisie, ktorá odmietla uznať nárok sťažovateľov na odškodnenie ujmy spôsobenej hlukom a znečistením životného prostredia prevádzkou lietadiel. V už komentovanom prípade *Taskin a ostatní proti Turecku* (č. 46117/99), kde sa skupina sťažovateľov obrátila na Súd v súvislosti s ohrozením svojho života na základe používania jedovatých látok (kyanid) v blízkej zlatej bani Ovacik, Súd taktiež konštatoval porušenie článku 6 ods. 1 v súvislosti so skutočnosťou, že štátne orgány desať mesiacov nekonali podľa rozhodnutia vnútroštátneho súdu, čím došlo k porušeniu práva na spravodlivý súdny proces.³⁵

V už komentovanom prípade *Guerra a ďalší proti Taliansku* (č. 14967/89) bolo namiatané i porušenie článku 10 v súvislosti s totálnym nedostatkom informácií sťažovateľky a 39 jej susedov o riziku znečistenia pochádzajúceho z blízkej chemickej továrne, ktorej emisiám boli sťažovatelia každodenne vystavení. Súd však nekonštatoval porušenie tohto článku v súvislosti s právom na informácie, i keď vtedy ešte existujúca Komisia pre ľudské práva porušenie predpokladala.³⁶

V nadväznosti na horeuvedené fakty je možné konštatovať, že procesné environmentálne práva je v súčasnosti možné relatívne efektívne chrániť najmä prostredníctvom mechanizmu ochrany ľudských práv zakotvenom v Európskom dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950). Relatívne sľubne sa rozvíja i kvázi-súdny mechanizmus zakotvený v Dohovore o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovaní a prístupe k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia (1998). Inšpiratívne sú i možnosti ochrany procesných environmentálnych práv podľa európskeho komunitárneho práva v konaní pre Európskym súdnym dvorom (Súdnym dvorom Európskych spoločenstiev).

³⁴ Pozri prípad Európskeho súdu pre ľudské práva *Athanassoglou a ďalší proti Švajčiarsku* č. 27644/95 (1997) a prípady *McGinley a Egan proti Spojenému kráľovstvu* č. 21825/93 (1998) a č. 23414/94 (1998).

³⁵ Pozri prípady Európskeho súdu pre ľudské práva *Zander proti Švédsku* č. 14282/88 (1993), *Zimmerman a Steiner proti Švajčiarsku* č. 8737/79 (1983) a *Taskin a ostatní proti Turecku* č. 46117/99 (2004).

³⁶ Pozri prípad Európskeho súdu pre ľudské práva *Guerra a ďalší proti Taliansku* č. 14967/89 (1998). Obsiahlejší komentár k týmto i ďalším prípadom Európskeho súdu týkajúcim sa nepriamej ochrany procesných environmentálnych práv pozri v dielach citovaných v poznámke 21.

ZÁVERY

Ludské právo na životné prostredie je novým ľudským právom, ktoré do medzinárodného práva preniklo počiatkom sedemdesiatych rokov dvadsiateho storočia prostredníctvom osobitného odvetvia medzinárodného práva verejného – medzinárodného práva životného prostredia. Proces formulácie práva na životné prostredie sa však neskôr logicky prepojil s vecne blízkou problematikou medzinárodného práva ľudských práv. Medzinárodné mechanizmy ochrany práva na životné prostredie sú teda súčasťou dvoch odvetví medzinárodného verejného práva – medzinárodného práva životného prostredia a medzinárodného práva ľudských práv. Právo na životné prostredie právní teoretici zaraďujú do tretej generácie ľudských práv, ktorá sa doposiaľ vyznačuje nízkym stupňom ochrany a vynútiteľnosti. V medzinárodnoprávnej úprave je možné identifikovať hmotné právo na životné prostredie i jeho procesné verzie, tzv. procesné environmentálne práva.

Hmotné právo na životné prostredie bolo prvýkrát spomenuté v Zásade 1 právne nezáväznej Deklarácie Štokholmskej konferencie OSN o ľudskom životnom prostredí (1972). Doposiaľ najdôslednejšou formou jeho zakotvenia v záväznom dohovore je jeho zakotvenie v Dohovore o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovaní a prístupe k právnej ochrane v záležitostiach životného prostredia (Aarhuský dohovor, 1998). Tento dohovor má charakter európskeho regionálneho dohovoru, pričom jeho stranou sú i niektoré krajiny bývalého Sovietskeho zväzu aj z oblasti Strednej Ázie. Záväzné univerzálne zmluvné úpravy nie sú pri zakotvení tohto práva dostatočne precízne. Ustanovenia preambuly a článku 1 Aarhuského dohovoru umožňujú konštatovať samostatnú existenciu práva na priaznivé životné prostredie v medzinárodnom práve. Toto právo však v Aarhuskom dohovore je ďalej rozvíjané len vo forme procesných práv. Obsah a rozsah tohto práva teda nie je presne určený, a teda logicky nie je možné ani domáhať sa jeho ochrany podľa kontrolného mechanizmu Aarhuského dohovoru. Európske komunitárne právo vychádza z ustanovení Aarhuského dohovoru. Rada Európy zatiaľ v tomto smere prijala iba nezáväzné odporúčania. Africké a americké úpravy v oblasti práva na životné prostredie buď akcentujú kolektívny charakter práva na životné prostredie (Africká charta práv človeka a národov), alebo doposiaľ nenadobudli platnosť (Dodatkový protokol o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach k Americkému dohovoru o ľudských právach). V konečnom dôsledku je preto potrebné konštatovať, že zakotvenie práva na životné prostredie v medzinárodnom práve nie je dôsledné a neumožňuje považovať zásadu práva na životné prostredie za dotvorenú zásadu medzinárodného práva životného prostredia.

Vzhľadom na uvedené skutočnosti je preto pre ochranu hmotného práva na životné prostredie, podľa nášho názoru, možné v praxi využívať mechanizmus nepriamej ochrany tohto práva prostredníctvom iných, medzinárodne všeobecne uznaných a vynútiteľných hmotných práv prevažne prvej generácie, ako je právo na život, právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života, obydlia a korešpondencie, právo na súkromné vlastníctvo, práva príslušníkov menšín, a tiež ako všeobecný záujem odôvodňujúci obmedzenie užívania základných práv a slobôd. Uvedené práva sú zakotvené v Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach (1966) a Európskom

dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950). Sťažovatelia sú relatívne úspešní najmä vo vzťahu k Európskemu dohovoru. Najvhodnejšími medzinárodnými mechanizmami na ochranu hmotného práva na životné prostredie sú teda mechanizmy zakotvené v uvedených dvoch dohovoroch.

Súčasná medzinárodnoprávna úprava konštituujuca procesnú rovinu práva na životné prostredie je neporovnateľne bohatšia ako medzinárodná právna úprava hmotnej roviny práva na životné prostredie. Procesné environmentálne práva zahŕňajú právo na prístup k informáciám o životnom prostredí, právo na účasť na rozhodovacom procese v oblasti životného prostredia, ako aj právo na správne a súdne prostriedky nápravy v prípade porušenia týchto práv. Tieto práva sú zakotvené v celom rade nezáväzných dokumentov i záväzných dohovorov. Nedostatkom medzinárodnoprávných mechanizmov zakotvujúcich procesné environmentálne práva je skutočnosť, že spravidla vytvárajú pre štáty iba záväzok implementovať a zabezpečiť výkon týchto práv v rámci svojich vnútroštátnych právnych poriadkov. Jednotlivec sa teda nemôže dovolávať týchto práv na medzinárodnej úrovni priamo podobne ako hmotného práva na životné prostredie. Výnimkou je už spomínaný kontrolný mechanizmus Výboru pre súlad vytvoreného Zasadnutím zmluvných strán Aarhuského dohovoru. Výbor pre súlad, ktorý bol zriadený na základe článku 15 zmluvnými stranami a môže o. i. prijímať podnety od členov verejnosti, má osobitný charakter s určitými črtami zmierovacieho orgánu. Tento orgán vyvinul v rámci svojej právomoci o. i. osobitnú procedúru prešetrovania medzištátnych i individuálnych sťažností podobnú mechanizmom medzištátnych a individuálnych sťažností v rámci iných dohovorov OSN vrátane mechanizmu konania o prijateľnosti sťažnosti a pod. Prvé prípady Výboru pre súlad naznačujú, že štáty uvedené kontrolné mechanizmy rešpektujú, keďže doposiaľ žiadna zo zmluvných strán nepožiadala o vyňatie z procedúr Výboru pre súlad. Výbor doposiaľ uzavrel skúmanie šiestich z jedenástich oznámení, či podaní, pričom v piatich prípadoch konštatoval nesúlad s Aarhuským dohovorom. Kontrolný mechanizmus Aarhuského dohovoru je príkladom zmluvného mechanizmu kontroly dodržiavania záväzkov, ktorý „obchádza“ inštitút zodpovednosti štátov, a umožňuje dosiahnuť rovnaké ciele ako inštitút zodpovednosti, ale oveľa „mäkšími“ a veľmi pragmatickými prostriedkami.

Na úrovni európskeho komunitárneho práva je taktiež možné dovolávať sa procesných environmentálnych práv priamo, ako to demonštruje napr. spomínaný prípad *Wilhelm Mecklenburg proti Kreis Pinneberg-der Landrat* (1998, č. C-321/96) vo väzbe na porušenie smerníc 90/313/EHS a 2004/4/ES.

Na medzinárodnej úrovni je, podľa nášho názoru, možná i nepriama ochrana procesných environmentálnych práv (podobne ako v prípade hmotného práva na životné prostredie) prostredníctvom iných zakotvených práv prevažne prvej generácie, ako je právo na spravodlivý súdny proces, právo na efektívny opravný prostriedok či právo na informácie, tak ako sú zakotvené napr. v Európskom dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950), o čom svedčí i judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva. Jeho judikatúra tiež signalizuje, že sťažovatelia sa vo viacerých prípadoch dovolávajú nepriamej ochrany procesných environmentálnych práv v súvislosti s nepriamou ochranou hmotného práva na životné prostredie. Úspešnosť sťažovateľov využívajúcich nepriamu ochranu procesných environmentálnych práv postupne stúpa.

V súvislosti so súčasnou podobou ochrany procesných environmentálnych práv v medzinárodnom práve je možné konštatovať, že najvhodnejšími mechanizmami ich ochrany sú mechanizmy zakotvené v Dohovore o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovaní a prístupe k právnej ochrane v záležitostiach životného prostredia (1998), v Európskom dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950) a tiež mechanizmy európskeho komunitárneho práva v konaní pre Európskym súdnym dvorom (Súdnym dvorom Európskych spoločenstiev).

Budúci vývoj medzinárodnoprávnej úpravy v oblasti práva na životné prostredie zrejme bude smerovať k precíznejšiemu zakotveniu procesných environmentálnych práv spolu s mechanizmami vynútenia. Tento prístup je zreteľný napr. v nezáväzných odporúčaniach Parlamentného zhromaždenia Rady Európy (PZ RE), ale i v smerniciach ES/EÚ. Tento proces však môže následne prispieť i k formovaniu obsahu a výkladu hmotného práva na životné prostredie v medzinárodnom práve, keďže uvedené procesné environmentálne práva sú formované za účelom zabezpečenie tohto hmotného práva.

Podľa nášho názoru je potrebné rozvíjať ako hmotnú, tak i procesnú rovinu ľudského práva na životné prostredie zabezpečenú spravodajskými kontrolnými mechanizmami, kontrolným mechanizmom medzištátnych sťažností a najmä kontrolným mechanizmom individuálnych sťažností. Rozvoj oboch týchto rovín práva na životné prostredie a ich kontrolných mechanizmov môže, podľa nášho názoru, v budúcnosti významne prispieť k ochrane životného prostredia ako takého. Stav životného prostredia na planéte Zemi si vyžaduje možnosť aktívneho pôsobenia čo najširšieho okruhu subjektov medzinárodného práva v prospech životného prostredia.

HUMAN RIGHT TO THE ENVIRONMENT AND THE MECHANISMS OF ITS PROTECTION IN INTERNATIONAL LAW

Summary

The author deals in his contribution with the topic of the human right to the environment and the mechanisms of its protection in international law. Human right to the environment was implemented to the international law at the beginning of the seventies of the twentieth century in the scope of international environmental law. The legal arrangement of this human right was later logically connected with the international human rights law. That is why the international mechanisms of protection of this right are contained in two mentioned parts of international public law – international environmental law and international human rights law. The concept of the human right to the environment is included in the so called „third generation of human rights“ under the scientific and special literature.

Coming up from the analysis of the relevant international documents the author comes to the conclusion that the human right to the environment is anchored in international law in material form and also in the form of procedural rights, which the author calls procedural environmental rights. Procedural environmental rights include the right to access to information about environment, the right to public participation in decision making in environmental matters and the right to access to justice in environmental matters. The material dimension of the human right to the environment is characterised by the low level of international protection and enforcement. This right, firstly mentioned by the Principle 1 of the non-binding Stockholm Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, is at the moment anchored directly and in a most profound manner in the United Nations European Economic Commission Convention on Access to Information, Public Participation in Decision Making and Access to Justice in Environmental

Matters (Aarhus, 1998). The other international instruments are not that precise in formulating this right or not in force. However, the Aarhus convention prefers to protect the material human right to environment by above mentioned procedural environmental rights. The material right to the environment could not be directly invoked and protected by this treaty. All of the mentioned facts show that the material right to the environment is not anchored in the international law in a reasonable manner. That is why it is not possible to state that the principle of the human right to the environment is a generally binding principle of international law at the moment. The ways how to protect the material human right to the environment are because of mentioned reasons limited to the protection through the other human rights like the right to life or the right to respect for private and family life. There are many examples of using this way of protection by individuals in the jurisprudence of the Human Rights Committee in Geneva, created by the International Covenant on Civil and Political Rights (1966) and mainly in the jurisprudence of the European Court of Human Rights in Strasbourg, created by the European Convention on Human Rights and Basic Freedoms (1950).

The procedural environmental rights are anchored in more non-binding and even binding international documents than the material right to the environment. The leading document in this sense is the above mentioned Aarhus convention. The controlling mechanisms of the Aarhus convention developed by the contracting parties include the right of the public and of contracting states to put communication or claim against the contracting state as for the breach of the provision of the Aarhus convention. The communications and claims are addressed to the international body – the Compliance Committee – created by the contracting parties at their regular session in October 2002. The Compliance Committee successfully started its activity and stated breach of the Aarhus convention in five cases. On the other hand, there is also the opportunity to protect the environmental rights on international level indirectly through the procedural rights like the right to fair trial, right to an effective remedy, or right to information included in the scope of the freedom of speech. This approach is shown mainly in the jurisprudence of the European Court of Human Rights in Strasbourg created by the European Convention on Human Rights and Basic Freedoms (1950). The Aarhus convention influenced the human dimension of activities of the Council of Europe. The Parliamentary Assembly of the Council of Europe recommended to create an additional protocol to the European convention (1950) as for the procedural environmental rights. The European Union *acquis communautaire* in the mentioned area is coming up from the Aarhus convention approach. The secondary rules of the European law contain a group of directives approved in order to implement the Aarhus convention or even older directives are directly anchoring environmental procedural rights without mentioning the Aarhus convention. There are first cases concerning the procedural environmental rights solved by the European Court of Justice in Luxembourg.

Key words: International human rights law, right to the environment, environmental rights.